

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

M. DAEM - A. DE SCHRYVER

Het cartularium van de Gentse huidevetters, dat in het Stadsarchief te Gent bewaard wordt (reeks 192, nr. 1), heeft al vaak de belangstelling gewekt omwille van zijn verlucht aanvangsblad¹ en van zijn oorspronkelijke oude band². Ook de tekstinhoud weerhield de aandacht³. Toch bleek, bij nader onderzoek, dat een nauwkeuriger beschrijving en ontleding van het handschrift een betere interpretatie en situering zou toelaten van de teksten en aantekeningen die het bevat en van zijn verzorgde artistieke uitvoering. Dit is dan ook de bedoeling van deze bijdrage die volgende punten zal behandelen.

1. Herkomst, bewaringstoestand en codicologische beschrijving.
2. Opgenomen teksten. Volgorde en tijdstip van hun optekening.
3. De verluchting van de aanvangsbladzijde.
4. De boekband.

*

* *

1. Herkomst, bewaringstoestand en codicologische beschrijving

Op 9 augustus 1834 schreef Jean François Van Hoorebeke aan het Stadsbestuur dat hij het neringboek van de huidevetters, dat in zijn bezit was, aan de Stad schonk *om in stads handvesten bewaerd te worden*. Hij deed dit

¹ Prijkte herhaaldelijk op tentoonstellingen: in Gent (1913, 1956 en 1975), in Brussel, Amsterdam en Parijs (1959), in Brugge en Detroit (1960). *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, tentoonstellingscatalogus, dl. 2, p. 375, nr. 611. De verwijzingen naar vroegere tentoonstellingen in deze notitie aan te vullen met die van 1959: L.M.J. DELAISSÉ, *De Vlaamse Miniatuur. Het mecenaat van Filips de Goede*, Brussel, 1959, pp. 163-164, nr. 201. Samen met enkele andere gildeboeken bleef het handschrift gedurende lange jaren in het Museum van de Bijloke tentoongesteld. De vermelding in potlood op het dekblad vooraan *inv. nr. 446* is het nummer dat in het museum aan het boek gegeven werd.

² *Boekbanden uit vijf eeuwen*. Tentoonstellingscatalogus, Universiteitsbibliotheek Gent, 1961, p. 18, nr. 13; V. VAN DER HAEGHEN, *Registre des tanneurs*, in *Inventaire archéologique de Gand*, nr. 193, 30 dec. 1900 (summiere beschrijving met illustratie door A. Heins).

³ Vooral in F. DE POTTER, *Gent van den oudsten tijd tot heden*, dl. 6, Gent, 1891-1892, pp. 368-380, 517-525. Verder verkort aangeduid als: DE POTTER, 6.

daer U Edeler inzigt is, zoveel doenlijk in stadshandvesten de schriften te vereenigen die eenigen dag op 's lands geschiedenis of die van onze stad licht zouden kunnen werpen.⁴ In deze brief aan de burgemeester, schepenen en raadsleden van de Stad, die vooraan in het register ingelast werd, leest men ook : *Bij het vernietigen der neeringen tijdens het fransch bestuer, was den heer de Vliegheer, deken van die der huidevetters binnen onse stad*⁵. *Den neeringboek die onder hem berustende was, bevond zig later onder de boeken van wijlen de heer Professor Cassel, in welker verkooping ik er eygenaar van wierd*⁶. De burgemeester en schepenen van de stad stuurden op 20 augustus 1834 een dankwoord aan de schenker. Een afschrift ervan werd eveneens in het gildeboek ingelast.

Dit cartularium heeft in de loop van de 19de eeuw een vrij ingrijpende restauratie moeten ondergaan. De staat van bewaring van de oorspronkelijke perkamentbladen is niettemin nagenoeg in het hele handschrift nog vrij

⁴ Zoals de stadssecretaris Hye-Schoutheer het onder het Hollands Bewind al had gedaan (J. DECAVELE en J. NIEUWENHUYSE, *Stadsarchief van Gent. Archiefgids. deel 1, Oud Archief*, Gent, 1983, p. 11) had het toenmalig stadsbestuur blijkbaar zijn belangstelling laten blijken voor het verzamelen en bewaren van archieven. Die bezorgdheid, evenals de schenking van dit neringboek als mogelijk respons erop, zijn treffende getuigenissen van de belangstelling voor het eigen, vooral middeleeuws, verleden, die de periode van de romantiek kenmerkt en die ook in Gent bijzonder levendig bleek. Daarvan getuigen o.m. publikaties zoals de *Messenger des sciences et des arts*, van 1823 af, en o.m. ook de stichting in 1833 van het oudheidkundig museum. Het initiatief tot de oprichting van dit museum ging uit van de stedelijke Commissie van Monumenten, die in 1823 werd ingesteld (in 1824 geïnstalleerd). A. DE SCHRYVER, *Historiek van het stedelijk Oudheidkundig Museum te Gent*, in: A. DE SCHRYVER en C. VAN DE VELDE, *Catalogus van de Schilderijen*, Gent, Oudheidkundig Museum, Abdij van de Bijloke, 1972, pp. 15-17. De schenker van het neringboek der huidevetters, die apotheker was van beroep, was in 1833 en 1834 een van de bekende *oudheidsminnaers* die lid waren van die Commissie.

⁵ De Vliegheer wordt niet vermeld in de lijst der dekenen die gepubliceerd werd door DE POTTER, 6, pp. 525-526. Volgens die lijst was N. Veesaert de laatste deken in 1794. Misschien was De Vliegheer geen deken maar b.v. gezworene van de nering en heeft hij het register in die hoedanigheid onder zijn hoede gehad. Van Hoorebeke zou zich dan slechts over de hoedanigheid van de man hebben vergist. De Potter kan evenwel ook een misslag hebben begaan. Hij geeft geen verwijzingen naar de diverse bronnen die hij voor het samenstellen van zijn lijsten zal benut hebben.

⁶ Het handschrift kwam inderdaad in 1825 voor in de veiling van de boeken van professor F.P. Cassel. *Catalogue d'une collection de livres de physique, de chimie, d'histoire naturelle, de médecine, de physiologie, de belles-lettres, etc. délaissés par Fr. P. Cassel... dont la Vente publique aura lieu dans la Salle de S. George, rue hautport à Gand, ... Jeudi le 21 Juillet 1825, ... sous la direction de P.F. Goesin-Verhaeghe*. Gent, 1825, pp. 4-5, nr. 22. F.P. Cassel (1784-1821) werd bij de stichting van de universiteit van Gent in 1817 als professor aan de Faculteit der Wetenschappen aangesteld. Hij was vooral als botanicus bekend. F. PLATEAU, *F.P. Cassel, in Université de Gand. Liber Memorialis*. Dl. 2, Gent, 1913, p. 6.

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

bedenklijk. Vochtigheid en schimmel hebben het register aan de rugzijde beschadigd. Bij de restauratie werd het boek in de 19de eeuw uit de band genomen. De diploma's of dubbelbladen van de katernen waren dermate aangetast dat er velen in de vouw uiteenvielen. Bepaalde folio's, die samen een diploma of dubbel blad uitmaakten, heeft men terug met elkaar verbonden door het toevoegen en lijmen van een gevouwen strook perkament langs de rugzijde. Minder beschadigde dubbelbladen werden op diezelfde wijze in de rug verstevigd. Op onbeschreven plaatsen heeft men ook meerdere beschadigde bladen versterkt met opgelijmde stukken perkament. Bij het herbinden werd uiteindelijk het hele handschrift met papier geïnterfolieerd. Vooraan, na het schutblad, werd de brief van de schenker van het handschrift aan het stadsbestuur en een kopie van het antwoord hierop van de stadsmagistraat mede ingebonden. De restauratie van de band van het handschrift dateert dus blijkbaar van na de schenking van het handschrift in 1834. Het ontstaan van de beschadigingen die de restauratie hadden nodig gemaakt, is zeer waarschijnlijk van latere datum. In de catalogus van de veiling Cassel in 1825 wordt, bij de beschrijving van het handschrift, geen melding gemaakt van enige beschadiging terwijl dit wel wordt gedaan voor bepaalde andere oude werken die in de catalogus zijn opgenomen⁷. Het is dus waarschijnlijk pas later in de 19de eeuw dat het werk zo erg beschadigd werd dat er tot restauratie moest worden overgegaan.

Het boek is samengesteld uit negenenvoertig geliniëerde perkamenten folio's. Een vijftigste perkamenten folio was oorspronkelijk een dekblad. Op zijn verso ziet men duidelijk de sporen van de lijm die het vroeger op het binnenplat van de band hechtte. Het blad bleef ook ongelinieëerd. De oude platten van de versierde band bleven gelukkig goed bewaard. Bij de herstelling van de band werd, zowel vooraan als achteraan, een dubbel blad perkament toegevoegd, waarvan de ene helft als dekblad aan de binnenzijde van de platten werd gelijmd en de andere helft als schutblad diende. Bij het herbinden werd ook de rug van de band vernieuwd. Het was immers precies langs de rugzijde van het oude register dat de beschadigingen zich hadden voorgedaan.

Daar de katernen precies in de vouw aan de rugzijde beschadigd werden valt de oorspronkelijke samenstelling van de katernen niet met zekerheid te reconstrueren. Men vindt er geen signaturen en slechts op het einde van de eerste katern is een deel van een reclamant in lopend schrift langs de onderrand van fol. 8 v° bewaard. Daar het register in de 16de eeuw gefolieerd werd, kan de oorspronkelijke volgorde der folio's echter door hun nummering gecontroleerd en zo nodig hersteld worden.

De bladen van het boek, die wellicht niet opnieuw ingekort of versneden werden bij het herbinden, meten 27 bij 19 cm en de bladspiegel 18,7 bij 11

⁷ 7. B.v. de nrs. 1, 286, 448, 496.

cm. Tot fol. 14 werden de bladen blind geliniëerd. Van fol. 15 af werd de liniëring met dezelfde bruinachtige inkt als het schrift uitgevoerd en zijn de prikken voor de liniëring nog vaak ten dele of volledig bewaard langs de buitenrand van het blad. De verticale lijnen die de afschrijving bepalen zijn tot aan de randen van het blad doorgetrokken. Hetzelfde geldt vaak ook voor de twee bovenste en de twee onderste lijnen van de liniëring, tussen dewelke de eerste en laatste regel tekst geschreven werden. Toch is de liniëring niet met dezelfde zorg en regelmaat uitgevoerd als dat veel in litteraire, wetenschappelijke of liturgische handschriften van de tijd het geval is. De liniëring voorzag 25 regels tekst per blad, soms ook 26.

De eerste twee katemen, de eerste van vier diploma's, de tweede van drie, werden vermoedelijk samengesteld uit onbeschreven en blind geliniëerde vellen die uit een veel ouder register werden gerecupereerd⁸. Als dit de juiste verklaring is voor het voorkomen van de blinde liniëring van fol. 1 tot 14, dan impliceert dit ook dat in 1478 de opmaak van een ouder register voor het nieuwe behouden en overgenomen werd.

De oorspronkelijke delen van de tekst van het handschrift, werden in éénmaal in een littera cursiva formata gecalligrafeerd. Zoals hierna zal blijken, geschiedde dit in 1478. De rubrieken en de hoofdletters werden in het rood geschreven. Sommige hoofdletters werden ook in dezelfde bruinachtige inkt als de tekst geschreven en met rood gerubriceerd. De rode hoofdletters zijn doorgaans twee regels hoog maar de vaak herhaalde hoofdletter I van *Item* werd vaak naar onder toe verlengd in de vorm van een J en neemt dan ook meer regels hoogte in. Eenvoudig en grafisch niet zo verzorgd, lijken tekst en initialen niet het werk te zijn van een schrijver die thuis hoort in het milieu der bedreven vaklieden van het boek. Zo komen b.v. de initialen soms buiten de verticale lijn van de afschrijving voor, terwijl op andere plaatsen voorzien werd dat zij binnen de afschrijving, rechts van die lijn werden toegevoegd.

2. De opgenomen teksten en aantekeningen. Volgorde en tijdstip van hun optekening.

Hierna volgt de tekst van de aanhef van het cartularium, die onder de miniatuur op fol 1 aanvangt en op fol 1v vervolgt.

Dit zijn de rechten vryheden costumen ende usagen van der neeringhen van den hudevetters binnen Ghend gheuseert ende onderhouden van ouden tiden bi den goeden lieden ende ghemeen gheselschap der selver neeringhen ten orbore ende profite van der selver neeringhen ende oec der insetenen van

⁸ Het blind liniëren was immers in de late middeleeuwen allang geen gebruikelijke techniek meer.

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

deser stede, vernieut./ uutghetrocken ende ghedaen scriven uten ouden boucken ende registers der selver neeringhen, bi overeendraghene, consente ende laste van den ghemeenen gheselscepe der selver neeringhen int jaer ons Heeren duust CCCC lxxviii int dekenscip Lievins Doens, filius Jans, ende zine ghezwoorne ghesellen, te wetene Drioen van der Varent, Melsin van Zwalmen, Philips Symoens, Lieven Lapaut.

Hiermede zijn dus de namen bekend van de dekens en gezworenen onder wiens bestuur het boek besteld werd en staat ook vast dat het in 1478 tot stand kwam. Bij het samenstellen ervan dacht men blijkbaar in de eerste plaats aan de statuten, ordonnanties of reglementen die de *rechten, vryheden, costumen ende usagen* aangaven die door het gilde waren verkregen of ingesteld. Dat aan dergelijke documenten bijzonder belang werd gehecht is genoegzaam bekend en blijkt trouwens hier ook uit de zorg en de onkosten die aan de materiële en artistieke uitvoering van het boek besteed werden⁹. Dat uitgerekend in 1478 tot deze vernieuwing van het gildeboek werd overgegaan houdt wellicht verband met de heropleving van het stedelijk particularisme en in het bijzonder van de rol van de ambachten na de verdwijning van Karel de Stoute. Met het Groot Privilegie dat aan Maria van Bourgondië werd afgedwongen konden de leiders van de ambachten voor het eerst opnieuw sinds de bestraffing na de slag van Gavere in 1453 een aanzienlijke rol spelen in het stadsbestel¹⁰.

Zoals de aanhef leert, liet het bestuur van de nering hier in 1478 beschikkingen opnemen die sinds lang reeds in voege waren en die wellicht uit een ouder neringboek werden gekopieërd. Dit cartularium moest er ongetwijfeld een oudere vervangen. Het staat trouwens vast dat de huidevetters reeds in de 13de eeuw een gildeboek in gebruik hadden, zoals hierna zal blijken.

Tussen verschillende teksten of tekstonderdelen in, werd in 1478, vaak ruimte opengelaten met het oog op latere toevoegingen. Ook achteraan werden in het register nog meerdere onbeschreven bladen voor latere notities vrij gehouden. Zoals het voor registers van gilden en broederschappen, heel vaak voorkomt, ligt het voor de hand dat, van bij de aanvang aan, rekening gehouden werd met de mogelijkheid dat, in de toekomst, ook nieuwe aantekeningen in het register zouden dienen opgenomen te worden. Die mogelijkheid hebben de Gentse huidevetters niet ongebruikt gelaten.

Nadat men de oorspronkelijke tekst in de late 15e en in het begin van de 16e eeuw enkele malen met nieuw uitgevaardigde bepalingen en andere

⁹ Hetzelfde geldt voor een aantal andere fraai verluchte Gentse gildeboeken, zoals die van de Brouwers, de Timmerlieden en de Houtbrekers. *Gent. Duizend jaar...* o.c., dl. 2, pp. 359-360, nrs. 589-590, p. 392, nr. 635.

¹⁰ W. PREVENIER en M. BOONE, in *Gent. Apologie van een rebelse stad*, o.l.v. J. DECAVELE, Antwerpen, 1989, p. 103.

aantekeningen had aangevuld, en misschien naar aanleiding van een van die laatste aanvullingen, werden de artikelen van de verschillende statuten of ordonnanties, die in het boek zijn opgenomen, in de linker marge van de bladzijden met romeinse cijfers in lopend schrift genummerd. Zoals hierna zal blijken, kan die nummering misleidend zijn omdat ze niet steeds, zoals zou kunnen verwacht worden, overeenstemt met de chronologie van de opeenvolgende aanvullingen van deze teksten. Om praktische redenen zal de nummering die in het handschrift voorkomt niettemin in deze bijdrage aangehouden worden, met die restrictie echter dat de romeinse cijfers evenwel in arabische cijfers werden omgezet. De foliëring, die in het register voorkomt, werd wellicht ook pas in de zestiende eeuw in arabische cijfers toegevoegd. Vermoedelijk waren de folio's van het handschrift tot dan ongenummerd gebleven.

Het ligt niet in de bedoeling van de huidige bijdrage de tekstinhoud zelf van het boek te bestuderen. Ze wil slechts een overzicht geven van die inhoud en van de chronologie van de opeenvolgende aantekeningen. Enkele vergissingen betreffende die chronologie zullen meteen terechtgewezen worden.

Terwijl de oorspronkelijke tekst in 1478 in een zorgvuldig boekschrijf werd neergepend zijn de latere interpolaties en andere toevoegingen op verschillende tijdstippen vaak minder verzorgd gecalligrafeerd of in een lopend schrift aangebracht. Daardoor kunnen ze dus goed van de oorspronkelijke tekst onderscheiden worden. Daarenboven zijn er onder die aanvullingen een aantal die gedateerd zijn, in tegenstelling met de oorspronkelijk opgenomen teksten, waarvan geen enkele een datum opgeeft.

Er komen in het register teksten van uiteenlopende aard voor. Men kan ze in drie verschillende categorieën onderbrengen: de ordonnanties en reglementen, de ledenlijsten en de aantekeningen betreffende jaarlijkse kosten, dit zijn verschuldigde betalingen voor renten, die het onroerend bezit van de gilde belastten, en enkele andere jaarlijks te voorziene uitgaven. Aanvankelijk werden slechts aantekeningen opgenomen die aan die eerste twee rubrieken beantwoordden. Gaandeweg werden deze reglementen en ledenlijsten herhaaldelijk aangevuld en ondertussen werden ook aantekeningen opgenomen die de financiële lasten van de nering betroffen. Hier volgt het overzicht van de teksten of aantekeningen van die drie verschillende categorieën.

A. Ordonnanties en reglementen

Er werden drie ordonnanties opgenomen, die hierna met A, B en C worden aangeduid. A handelt over de leertijd en het bekomen van het vrijmeesterschap en regelt dus de toegang tot het ambacht. In B wordt de

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

regeling van de eigenlijke uitoefening van het ambacht uitvoerig behandeld. C regelt de verkiezing van de deken en van de gezworenen en bepaalt hun bevoegdheden. Verder handelt C ook over aanstelling en taak van de titularissen van andere functies, die voor de goede werking van de nering waren voorzien.

Ordonnantie A.

A bedraagt tien artikelen, fol. 1v-3v, onder de titel *Ordinanchie van den leercnappen*. De laatste twee artikelen komen onder een sub-rubriek voor *Aengaende de vrye meesters* en bepalen o.m. dat een vrijmeester slechts één leerknapp mocht onderhouden. De 10 artikelen werden door De Potter gepubliceerd¹¹. Het was echter fout en misleidend dat hij die liet voorafgaan door de hiervoor aangehaalde aanhef van het cartularium. Het is overduidelijk dat die aanhef bedoeld was als preambule van het gildeboek in zijn geheel en in 1478 met die bedoeling werd opgesteld¹². Hij komt dus niet in aanmerking als inleiding van A.

Wanneer de beschikkingen van A werden uitgevaardigd of in voege kwamen is uit de tekst niet rechtstreeks uit te maken. Dit reglement kan best al lang voor 1478 zijn aangenomen.

Ordonnantie B.

Ordonnantie B wordt op fol. 5 ingezet met volgende rubriek: *Dit es de ordinanchie van den rechten, costumen ende usagen van den ambachte ende neeringhen van den hudevettters binnen Ghent gheuseert ende onderhouden van ouden tijden bij den goeden lieden ende ghemeen gheselschap der selver neeringhen*. De oorspronkelijke tekst loopt tot fol. 11 en bedraagt 44 artikelen. Na artikel 44 waren in 1478 slechts een achttal regels onbeschreven gelaten vooraleer op hetzelfde folio met het neerschrijven van ordonnantie C werd begonnen. Bij een eerste aanvulling van B kon een nieuw artikel op de acht opengelaten regels worden bijgeschreven en dus onmiddellijk aansluiten bij de voorafgaande artikelen. Zo werd, enige tijd na 1478, art. 45 toegevoegd. Het laat zich als toevoeging herkennen door het geschrift en door het feit dat zijn tekstregels de beide marges van de oorspronkelijke opmaak van het register overschrijden.

Voor latere aanvullingen van B werd men dan noodgedwongen verplicht die, vrij willekeurig, toe te voegen waar men in het register nog onbeschreven folio's vond. Vanzelfsprekend wordt het bepalen van de chronologische volgorde van die inschrijvingen hierdoor niet vereenvoudigd.

¹¹ DE POTTER, 6, pp. 523-525 als bijlage XIV.

¹² De Potter heeft dit niet ingezien zoals het ook blijkt uit zijn commentaar over deze verordening. DE POTTER, 6, p. 372.

Dat dit weleens aanleiding heeft gegeven tot enige verwarring is dan ook niet verwonderlijk.

De artikelen 46 en 47 vindt men aldus op fol. 4v. Ze zijn beide gedateerd, respectievelijk op 20 maart 1507 (n. st.) en op 15 augustus van hetzelfde jaar. Het art. 48, dat pas verder in het register op fol. 17v aangetroffen wordt, is evenwel van vroegere datum. Het is 27 juni 1489 gedateerd. Men heeft blijkbaar niet op die dateringen gelet toen men in de 16de eeuw de artikelen is gaan nummeren. Het art. 45 dat nog toegevoegd kon worden op fol. 11, volgend op de 44 artikelen die ineens bij het totstandkomen van het register waren neergeschreven, is niet gedateerd. Het werd dus hoogst waarschijnlijk tussen 1478 en 1489, datum van art. 48, ingeschreven.

Het fol. 4, met op het verso art. 46 en 47, bevindt zich niet meer op zijn plaats in het register. Het staat nu wat verder in het boek, voor fol. 11 ingevoegd. Op het blad papier, dat, sinds het interfoliëren van het handschrift in de 19de eeuw, tussen fol. 4 en fol. 5 voorkomt, werd toen zorgvuldig met potlood genoteerd: *het hier gestaen hebbende blad is gesteld recht over bl. 11 als daer toebehoorende*¹³. Het gaat dus om een opzettelijke ingreep die vermoedelijk, bij de restauratie van het handschrift gebeurde. Wie het initiatief ervan heeft genomen had het onmogelijk geacht dat de art. 46 en 47 op fol. 4v, de eerste artikelen van de ordonnantie op fol. 5, konden voorafgaan en niet begrepen hoe en waarom men die daar kon hebben neergeschreven. Het verplaatsen van dit folio was echter een onnodige en storende ingreep. Men had onmiddellijk kunnen vaststellen dat de vermeende oorspronkelijke toestand door die ingreep niet werd hersteld. De volgorde van de artikelen bleef na het verplaatsen van dat fol. 4 immers nog verstoord. Inderdaad de artikelen 46 en 47 kwamen nu voor fol. 11 te staan waar de artikelen 43 tot 45 voorkwamen! Fol. 4 dat inmiddels losgekomen is aan de rug zou dus best terug op zijn oorspronkelijke plaats mogen gehecht worden. Hiermede zou de zestiende eeuwse foliëring meteen terug normaal doorlopen. Fol. 4 maakte trouwens deel uit van de oorspronkelijke eerste katern van vier diploma's, samengesteld uit de folio's 1 tot 8 en met reclamant onderaan fol. 8 v.

¹³ Men heeft dus meer belang gehecht aan de nummering van de artikelen dan aan die van de folio's. Door de beschadiging van de rug van de katern was fol. 4 blijkbaar niet meer solidair met fol. 5 met hetwelk het een dubbelblad uitmaakte. Men heeft de twee folio's niet opnieuw verbonden bij de restauratie, wellicht omdat men toen besloten had het folio te verplaatsen. De aantekening op het geinterfolieerd blad was dan wel nodig om de leemte te verklaren die de foliëring vertoonde. Op het verso van het verplaatste fol. 4 schreef dezelfde hand met potlood: *dit blad behelzende twee artikelen bij den reglement gevoegd, moet staan recht over blz. 11.*

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

De Potter heeft de artikelen 1 tot 47 van deze ordonnantie gepubliceerd¹⁴. Hij deed het echter zonder het onderscheid te laten uitkomen dat dient gemaakt te worden tussen de eerste 44 artikelen, die in 1478 bestonden en toen gecalligrafeerd werden, en de in lopend schrift voorkomende aanvullingen. De artikelen staan aldus na elkaar afgedrukt zonder te laten blijken dat de art. 45 en 46 van jongere datum zijn. In afwijking van de tekst van het handschrift, wordt daarenboven in de publicatie de dateringsformule van art.46 afgescheiden van de tekst van dit artikel door die op een nieuwe regel te laten aanvangen. Terwijl die datum van 20 maart 1507 (n. st.) uitsluitend voor art.46 geldt, wordt aldus de indruk gewekt dat ze op het geheel der artikelen tot en met 46 betrekking heeft¹⁵. Die misleidende indruk wordt versterkt door het feit dat, juist daarna, art.47, dat 15 augustus 1507 is gedateerd, in de publicatie door een grotere spatie van de vorige artikelen wordt afgescheiden, waardoor de indruk wordt gewekt dat alleen dit art.47 een latere toevoeging zou zijn.

Tenslotte zal men noteren dat De Potter de artikelen, die wat verder in het register werden opgetekend, over het hoofd heeft gezien. Zo ontbreken in zijn publicatie de artikelen 48 van 27 juni 1489 (fol. 17v), 49 en 50 die 15 augustus 1516 zijn gedateerd (fol. 23), 51 tot 55 die in 1517 op *Sint Thomaes dach* (21 december) werden uitgevaardigd (fol. 24 en verso) en de ongedateerde artikelen 56 en 57, die helemaal achteraan in het register op fol. 49 voorkomen.

De laatste twee vernoemde artikelen betreffen de verkiezing van de deken. Dit is echter een materie die niet ter sprake komt in ordonnantie B en er wellicht niet thuis hoort. Dit heeft men blijkbaar niet opgemerkt wanneer de nummering van de artikelen in het register werd toegevoegd en ze werden aldus ten onrechte als de laatste beschikkingen van ordonnantie B genummerd. Het lijkt waarschijnlijk dat ze eerder bedoeld waren als aanvullingen op bepalingen van ordonnantie C die hierna ter sprake komt en waarvan ze dan de artikelen 22 en 23 zouden moeten zijn.

Ordonnantie C

De rubriek luidt: *Van dat aengaet de kuere van der selver neeringhen ende den officiers van diere* (fol. 11-14 v). Deze tekst werd ook door De Potter gepubliceerd¹⁶. Aan zijn 21 artikelen zouden wellicht, als art. 22 en 23, de artikelen mogen toegevoegd worden die, zoals gezegd, bij vergissing, als 56 en 57 van Ordonnantie B werden genummerd. Die twee artikelen

¹⁴ Zonder de nummering van de artikelen op te geven. DE POTTER, 6, pp. 517-521, bijlage XII.

¹⁵ DE POTTER, 6, p. 370, dateert trouwens in zijn bespreking van de nering de hele ordonnantie 20 maart 1506. Daarenboven heeft hij ook niet op de Paasstijl gelet en het jaartal niet omgezet tot 1507 zoals het hoort.

¹⁶ DE POTTER, 6, pp. 521-523, bijlage XIII.

handelen over de deken en de "deken van de teer ghesellen". Dat deze laatste ook in art. 21 van Ordonnantie C ter sprake komt bevestigd dat de zogenaamde art. 56 en 57 van B wel hier bij art.21 aansluiten. Die twee artikelen, die op fol.49 voorkomen, zijn niet gedateerd. Het lijkt waarschijnlijk dat ze voor 1 oktober 1506 werden opgetekend. Op hetzelfde blad volgt immers nog een aantekening, die eerder tot de rubriek der "jaarlijkse kosten" moet behoren, en die 1 oktober 1506 is gedateerd.

De eerste 16 artikelen bestonden allen voor 1478. Daar de daarop volgende artikelen 17 tot 21 duidelijk naderhand werden toegevoegd, kan men aannemen dat zij pas na 1478 zijn ontstaan, en wel voor oktober 1506, gelet op de datum van de bepalingen die na art.21 tot stand kwamen.

Onder de 16 artikelen van voor 1478, kan art. 3 best nog uit de 13de eeuw dateren. Het bepaalt immers dat de deken zijn functie niet verder mag uitoefenen indien hij *vanden XXXIX ghecoren worde* (fol.12), en men weet dat het patricisch bewind van de XXXIX, dat in de laatste jaren van de 13de eeuw in het gedrang kwam, formeel opgeheven werd in 1301¹⁷. Vermoedelijk stammen ook enkele der volgende artikelen over de verkiezing, de aanstelling, de rechten en plichten van de deken en van de gezworenen of waardeerders, nog uit de 13de eeuw, en o.m. art. 4, waaruit blijkt dat er toen al bij de huidevetters een cartularium in gebruik was. De bepaling luidt immers dat de deken en zijn gezworenen zullen *van jare te jare hueren eed doen tinhouden van desen boucke te onderhoudene* (fol. 12)¹⁸.

Art.1 heeft het over de aanstelling en de plichten van de molenmeesters van de nering. Het gaat er o.m. over de werking van de schorsmolen van de nering en over het onderhoud ervan. Toen deze beschikkingen in 1478 in het

¹⁷ J. VUYLSTEKE, *Uitgingen tot de Gentsche Stads- en Baljuwsrekeningen, 1280-1315*, uitgeg. door V. VAN DER HAEGHEN en A. VAN WERVEKE, Gent, 1906, pp. 36-91; H. VAN WERVEKE, *Gand. Esquisse d'histoire sociale*, Brussel, 1946, pp. 34-35, 39 en 48-49; J. DHONDT en P. DE KEYZER, *Gent*, Antwerpen, 1947, pp. 51-58; J. DECAVELE en J. VANNIEUWENHUYSE, *Stadsarchief van Gent. Archiefgids, deel 1, Oud Archief*, Gent, 1983, p. 73; W. PREVENIER en M. BOONE, in *Gent. Apologie van een rebelse stad*, o.l.v. J. DECAVELE, Antwerpen, 1989, pp. 81-82.

De zinspeling op de XXXIX was DE POTTER, 6, p. 371, niet ontgaan. Er werd ook op gewezen in M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1384 - ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Brussel, 1990, (*Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*, Nr. 133) p. 77, n. 89.

¹⁸ Misschien is het (o.m.?) dit cartularium uit de 13de eeuw en de latere aanvullingen die erin konden zijn opgenomen, dat de copiist van 1478 onder ogen had en waaruit hij de enkele blanco gebleven diploma's uit heeft gelicht die hij in het begin van het nieuw boek heeft herbruikt. Zie nota 8 en de eraan beantwoordende tekst.

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

gildeboek werden overgeschreven, was de nering in het bezit van de schorsmolen die aan de Windgaten gelegen was¹⁹.

Van in 1353, toen de watermolen aan de Windgaten werd opgericht, hadden de huidevetters op die molen hun schors laten malen om de schorsbloem te bekomen die zij voor het looien van de huiden nodig hadden²⁰. In 1369 lieten de huidevetters hun schors malen op een windmolen *staende t'Altenay*, in de buurt van de huidige Blaisantvest. Op 11 juli van dat jaar hadden ze een overeenkomst afgesloten waarbij de uitbaters van deze molen zich voor drie jaar verbonden uitsluitend ten behoeve van de Gentse huidevetters schors te malen. Daarbij werd verzekerd dat jaarlijks een hoeveelheid van 400 mudden voor de huidevetters zou worden bewerkt. De nering verbond er zich daarenboven toe de met die hoeveelheid overeenkomende prijs ook te zullen betalen indien de vraag een bepaald jaar minder dan 400 mudden zou bedragen²¹. Het blijkt echter dat de huidevetters reeds in november 1371 opnieuw hun schors door de watermolen aan de Windgaten lieten verwerken²². In 1392 was die molen nog steeds voor hen aan het werken²³.

In de 14de eeuw beschikte de nering dus niet over een eigen molen en kon bijgevolg toen nog geen ambt van molenmeester hebben ingesteld. Aan zulk ambt zal pas behoefte zijn ontstaan wanneer de nering een eigen molen in werking diende te houden. Pas op 25 juni 1410 blijkt, uit een verklaring van haar deken en gezworenen dat de nering de molen aan de Windgaten had verworven²⁴. Men zou dus moeten aannemen dat het art.1 van dit reglement ten vroegste rond die tijd uitgevaardigd werd. Hierboven werd echter

¹⁹ De watermolen aan de Windgaten was gelegen aan het Klein Scheldeken aan het zuidende van de Lange Violettenstraat, nabij het Zand. M. GYSSELING, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Gent, 1954, p. 86, nr.570. Volgens DE POTTER, 1, p.96 werd het Klein Scheldeken omstreeks 1290 gedolven. Het verbond de Neder-Schelde met de Oude Schelde.

²⁰ CH.L. DIERICX, *Mémoires sur la ville de Gand*, Gent, 1815, dl. 2, pp. 454-456; M. BOONE, *Geld en Macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*, Gent, 1990, (*Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 15), pp. 184. Tot nu zijn ons geen aanwijzingen bekend over de molen die voor 1353 voor de huidevetters schors zou gemaal hebben.

²¹ DE POTTER, 6, pp. 363-364. M. BOONE, *Geld en Macht... o.c.*, p. 184. Altena was gelegen in de omgeving van de Blaisantvest waar, aan de rand van de stad, meerdere windmolens opgericht waren die men afgebeeld ziet in het panoramisch gezicht op Gent van 1534 en o.m. ook op het schilderij van Pieter Hals "Koningsschieting van het Sint-Antoniusgild te Gent" van midden 17de eeuw. (Beide werken in het Bijlokemuseum te Gent, zie catalogus vermeld in noot 4, nr. 40, afb. 25).

²² Ch.L. DIERICX, *o.c.*, p. 454-456; M. BOONE, *o.c.*, p.184-185.

²³ Idem.

²⁴ M. BOONE, idem.

aangetoond dat art.3 en enkele der volgende artikelen nog uit de 13de eeuw stammen. Dat art.1 pas uit de 15de eeuw zou stammen schijnt hiermede in tegenspraak. Die schijnbare tegenspraak laat zich wellicht verklaren. Zoals het thans in het cartularium voorligt, kan dit reglement (Ordonnantie C) best bepalingen hebben samengebracht die in een vroeger cartularium voorkwamen en er op verschillende tijdstippen, zonder zich om een chronologische volgorde te bekommeren, waren opgetekend. Werd er trouwens niet vastgesteld dat ook in ons cartularium van 1478, de volgorde van bepaalde aantekeningen in het geheel niet aan de chronologie van hun totstandkoming beantwoordt.

Het art.1 bepaalt dat er, bij de aanstelling van een nieuw molenmeester, altijd een van de oude molenmeesters moest aanblijven. Verder omschrijft het bondig de verplichtingen die de houders van die functie dienden na te komen. De twee molenmeesters moesten voor de goede werking en het onderhoud van de schorsmolen instaan en, op kosten van de nering, ook voor het onderhoud zorgen van het neringhuis.

Het neringhuis waarop in de tekst bij zijn totstandkoming wordt gezinspeeld kan het neringhuis zijn aan de Vrijdagmarkt, dat de huidevetters in 1422 van de grauwwerkers hadden afgekocht²⁵. Het zou een houten huis zijn geweest dat pas rond het midden en in de tweede helft van de 15de eeuw door het bekende Toreken, het nieuw stenen neringhuis, zou worden vervangen²⁶. Indien het artikel dat de verplichtingen van de molenmeesters bepaalt, reeds voor 1422 tot stand kwam, kan de tekst ook op een vroeger neringhuis van de huidevetters betrekking hebben²⁷.

B. Ledenlijsten

De lijst van vrije huidevetters die in 1478 werd opgenomen, fol. 18-21v, is ingedeeld in twee rubrieken. De eerste begint op fol. 18: *Dit syn de vrye hudevetters binnen Ghend de selve neeringhe doende*. Men vindt er 59 namen, blijkbaar in eens uit een vroegere lijst overgenomen. Op fol. 20v volgt dan *Dit syn de vrye hudevetters die de neeringhe van den hudevetters niet en doen*. Hier vindt men 35 inschrijvingen. Te oordelen naar de beperkte omvang van beide lijsten mag men aannemen dat men niet de bedoeling heeft gehad oudere ledenlijsten min of meer volledig over te nemen. Het aantal leden zou in dit geval immers veel hoger moeten liggen. In februari

²⁵ DE POTTER, 6, pp.348-349; F. VERSTRAETEN, *De Gentse Sint-Jacobsparochie, dl. 1, 1100-1500*, Gent, 1975, pp. 90-91 en 271; B. BAILLIEUL, M.C. LALEMAN e.a., *Het Toreken te Gent*, Gent, 1984, p. 7-8.

²⁶ Idem.

²⁷ Over dit mogelijk vroeger neringhuis is echter, voor zover wij weten, tot nu niets bekend.

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

1357 (n.st.) leverden de huidevetters immers al 64 strijdende mannen²⁸. Men heeft ongetwijfeld om redenen van onmiddellijk nut de lijst beperkt. Misschien werden enkel de nog in leven zijnde leden opgetekend. Het voorkomen van bepaalde namen bevestigt dat slechts relatief recente toetredingen tot het gilde voor de lijst in aanmerking zijn genomen. De naam van Lieven Doedins, de deken die met zijn gezworenen het cartularium liet maken, komt in de lijst al op de tweede plaats voor. Zijn gezworenen staan ook, wat verder in de lijst, vermeld. Buiten Lievin Doedins, die, na deken te zijn geweest, in 1479 twaalfde schepen van de Keure werd, treft men ook de namen aan van Lievin Braem, die in 1468 gezworene was²⁹ en in 1479 schepen van Gedele zou worden³⁰. Als eerste van de lijst van hen die de nering niet doen, staat meester Gheerolf van der Haghen vermeld, die in 1434, twaalfde schepen van de Keure was, in 1466 vijfde en in 1478 eerste schepen van Gedele³¹.

Er weze hier terloops op gewezen hoe vaak dezelfde familienamen in die lijsten terugkomen. Zoals in meerdere neringen³², schijnt ook in de geschiedenis van de huidevetters het erfelijkheids-voorrecht niet onbelangrijk te zijn geweest.

I.v.m. nieuwe leden valt de uitzonderlijke aantekening op van de koop van de nering in 1523 door Lieven van Testele, filius Heyndricx, die, op ongewoon gulle wijze, 50 lb. gr. vlaams betaalt *en een heerlicke maeltyt voor alle de suppoosten van de nering* (fol. 17v). De man had blijkbaar de middelen en wellicht goede redenen om zich in de gunst te werken van de nering.

Onderaan fol. 21v werden na 1478 in courant schrift een viertal namen toegevoegd en op, fol. 22, komen enkele gedateerde inschrijvingen voor van soms nog zeer jonge kinderen van meesters huidevetters³³. De laatste van die aantekeningen, uit 1533 en 1538, zijn doorstreept. Het boek lijkt na die datum niet meer verder te zijn bijgehouden³⁴. Deze verwaarlozing zal wel het gevolg zijn van de toenmalige omstandigheden. Men denke aan de economische teruggang, de spanningen en de beroering die toen heersten en vooral aan de gevolgen van de Karolijnse Concessie, die de politieke rol en

²⁸ N. DE PAUW, *De Voorgeboden der Stad Gent in de XIVe eeuw (1337-1382)*, Gent, 1885, p. 166.

²⁹ DE POTTER 6, p. 350, noot 1.

³⁰ *Memorieboek der Stad Ghent*, Deel 1, Gent, 1852, p. 312.

³¹ Idem, pp. 197, 267 en 307; PH. de L'ESPINOY, *Recherches des antiquités et noblesse de Flandre*, Douai, 1631, pp. 645, 712 en 736.

³² H. VAN WERVEKE, *Ambachten en erfelijkheid*, in *Mededelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie van België. Klasse der Letteren*, jg. 4, nr. 1, Brussel, 1942.

³³ Hun leeftijd wordt opgegeven, b.v. drie en een half jaar, 7 jaar, "omtrent 16".

³⁴ Fol. 22v bleef onbeschreven.

de invloed van de ambachtsgilden in 1540 teniet deden³⁵, en de confiscatie van hun archieven voor gevolg had³⁶. Het treft trouwens dat met het opstellen van een nieuwe ledenlijst in 1579 wordt begonnen. De stad stond toen onder calvinistisch bestuur dat het stelsel van de oude ambachtsgilden had hersteld en meteen ook de geconfisqueerde archieven had teruggegeven³⁷.

Die lijst vangt aan op fol. 27 v met de rubriek *Dit sijn de hudevettters vrij wesende bij successien, gedaen scriven int dekenschap van Michiel Vandenhaute, filius Michiel d'aude. Int jaer ... 1579*. Aanvankelijk schijnt men hier dus vooral de namen te hebben willen opnemen van de vele telgen van een aantal huidevettersgeslachten die, op grond van het erfelijkheidsvoorrecht zonder meer aanspraak konden maken op toetreding tot het ambacht³⁸. De lijst vermeld ook nieuwe aangeslotenen bij de nering en werd verder bijgehouden tot 6 maart 1697, datum van de laatste inschrijving op fol. 37v-38. Na die aantekening bleven de bladen van het boek onbeschreven. Op het laatste folio, fol. 49, staan echter, zoals hoger werd vermeld, de twee reglementaire beschikkingen die, als art. 22 en 23, Ordonnantie C waren komen aanvullen.

C. Jaarlijkse kosten

De verantwoordelijken van de gilde hielden ongetwijfeld rekeningen van uitgaven en ontvangsten bij. Zij waren er immers toe gehouden hun rekeningen in augustus voor te leggen op het einde van hun ambtstermijn, op de maandag die volgde op de verkiezing van een nieuw deken (ordonnantie C, art. 6-7). Het kan op het eerste gezicht dan ook verwonderlijk lijken dat men in het gildeboek aantekeningen over uitgaven is gaan optekenen. De rubriek waaronder die werden genoteerd laat evenwel reeds vermoeden wat de reden en de bedoeling van die aantekeningen waren. Ze luidt: *Dit sijn de jaerlicsche kosten van der neeringhen vanden hudevettters binnen Ghent* (fol. 15). De uitgaven die dan worden aangegeven houden verband met de dagelijkse werking van de gilde en met enkele traditionele religieuze en sociale gebruiken die er onderhouden werden en die telkens bepaalde

³⁵ Toen werd ook het neringhuis der huidevetters aan de Vrijdagmarkt verbeurd verklaard en verkocht: DE POTTER, 6, p. 351; BAILLIEUL, LALEMAN e.a., o.c., p. 8.

³⁶ H. VAN WERVEKE, *Gand. Esquisse... o.c.*, p. 75.

³⁷ Voor de geschiedenis van Gent in deze periode moge volstaan te verwijzen naar het overzicht door J. DECAVELE en P. VAM PETEGHEM in: *Gent. Apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, pp. 107-127.

³⁸ Enkele der meest vertegenwoordigde namen: Dhooghe (of Dooghe), Van den Haute, Van der Haghe, Van Gavere, Bauwins, Van (der) Straten... etc.

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

onkosten medebrachten. Hier werden dus eenvoudig enkele algemeen aanvaarde en erkende, periodiek terugkerende uitgaven opgetekend. De opgave ervan in het gildeboek was in zekere zin een leidraad en zelfs zoveel als een soort begroting van jaarlijks te voorziene uitgaven³⁹. Nieuw aankomende dekens vonden het wellicht handig dergelijke informatie bij de hand te hebben in hetzelfde boek als de vigerende statuten en reglementen en de ledenlijsten.

Hier volgt een overzicht van de opgetekende uitgaven. Wekelijks werden twee missen opgedragen, de maandag in de Sint-Janskerk, de zondag in Sint-Jacobskerk⁴⁰. De uitgaven van de koster voor brood en wijn werden opgetekend. Men moest bepaalde uitgaven voorzien voor de feestelijkheden op kerstavond, vergoedingen aan zieken, aan speellieden en aan de eigen bode van het gilde. Verder vindt men de diverse onkosten die op de dinsdag na 15 augustus bij de vernieuwing van het bestuur gebruikelijk waren. Er was de vergoeding voor de vier kiezers die de vier gezworenen en de deken zouden aanwijzen en er werd verder betaald voor *nuwelen* (gebak, kaneelwafeltjes), voor *coucke* (koek, gebak), voor *biliane*⁴¹ en voor de *heyken* (huik, lange mantel) van de deken en van de gezworenen, die er toe gehouden waren hiervoor geen goedkoper laken te kopen dan van 46 d. gr. de el.

Vergoedingen voor de deken van de timmerlieden en voor de deken van de vleeshouwers staan eveneens genoteerd (fol. 16). Die houden wellicht verband respectievelijk met de schors en met de huden die de huidevetters van hun confraters uit die twee andere neringen moesten bekomen en met hetgeen dienaangaande onder hen kon bedisseld zijn.

Op fol. 16 v worden enkele renten aangegeven onder de rubriek: *De eervelike ren(t)e die de neeringhe van den hudevetters jaerlicx sculdich es*. Het betreft renten die het neringhuis aan de Vrijdagmarkt en de schorsmolen van de nering aan de Windgaten belasten⁴². Voor deze molen was er ook een

³⁹ F. DE VIGNE, *Moeurs et usages des corporations de métiers de la Belgique et du nord de la France*, Gent, 1857, p. 80, en DE POTTER, 6, p. 379, gewaagden dus onterecht van *rekeningen* bij het bespreken van deze aantekeningen, zoals M. BOONE, *Geld en Macht... o.c.*, p. 184, noot 639 ook liet opmerken.

⁴⁰ DE POTTER, 6, p. 376, schrijft maandag en vrijdag. In het neringboek staat hier wel maandag en zondag te lezen. De tekst die door De Potter in voetnoot staat aangehaald wijkt af van die in het neringboek, fol. 15. F. DE VIGNE, *op. cit.*, p. 81, heeft het over maandag en zaterdag!

⁴¹ Het gaat over billoen, het metaal dat wellicht voor het maken van de gildepenningen bestemd was. Zo interpreteerde het al F. DE VIGNE, *op. cit.*, p. 81. Zie ook E. VERWIJS en J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, dl. 1, kol. 1257, s.v. billoen. De vorm *baljoen* komt ook voor.

⁴² *Item uter muelene ter wintgate daer ons water wiel inne hanct der stede van Ghend 5 s. gr.*, fol. 16 v. Bij akte van 15 juli 1466 was er ook een rente van 20 s. gr. gevestigd op de molen en het huidevettershuis samen. Gent, Stadsarchief, reeks 301,

landcijns van 5 s.gr. aan de stad Gent verschuldigd. De molen was daarenboven belast met een rente van 2 lb. gr. die aan de *wevers capelle bi der walpoorten* toekwam, d.i. aan de kapel van het weversgodshuis aan de huidige Kortedagsteeg⁴³. Waarom andere renten, waarover gegevens bekend zijn⁴⁴, in het cartularium onvermeld bleven is niet duidelijk. Bij de halfvasten-viering namen de neringen deel aan het auweet, de optocht van de gewapende ambachten en de stedelijke vooraanstaanden die toen traditioneel plaats vond⁴⁵. De uitgaven die de huidevetters bij die gelegenheid te voorzien hadden, worden in het cartularium op fol. 17 opgegeven onder de rubriek *De kosten van alf vastenen*. Er wordt o.m. gezinspeeld op de vergoeding van de twaalf gezellen die gekozen zouden worden om bij die gelegenheid op te treden, op de "vierpannen ende de wicken" die bij deze avondlijke gebeurtenis nodig waren en op de maaltijden die op elk van de drie avonden gebruikt werden.

In navolging van Minard heeft De Potter de uitgaven die in de vorige paragrafen tersprake kwamen, en waar beide auteurs bij stil stonden, menen te mogen dateren van 1489⁴⁶. Men kan ze evenwel niet precies dateren. De vergissing laat zich evenwel verklaren. Deze uitgaven werden inderdaad op de folio's 15 tot 17 opgetekend, waarna op fol. 17 v artikel 48 van ordonnantie B volgt. Zoals hiervoor werd aangestipt is dit artikel gedateerd

nr. 48, *Jaerregister van de keure 1465-1466*, fol. 133 v. DE POTTER 6, pp. 349-350; BAILLEUL, LALEMAN e.a., *Het Toreken... o.c.*, noot 22; M. BOONE, *Geld en Macht... o.c.*, pp. 184-185. Deze publikaties verwijzen naar deze en andere schuldbekentenissen, die in verband kunnen staan met de uitgaven die de nering toen voor de bouw van dit huis te bestrijden had: *omme te blusschene ende betalen sekeren haesteghen commere daer de neeringhe inne steect* zegt het document van 1466. Dezelfde formulering werd herhaald bij het verkopen van een nieuwe rente op 12 juli 1468 (DE POTTER, 6, p. 350). Zoals bij zulke akte te verwachten is, vermeldt het document van 1466 wel de renten die neringhuis en molen reeds belastten op het ogenblik dat deze nieuwe rente gevestigd werd, tegen ontvangst van een bedrag van 16 lb. gr. De vernoemde renten komen overeen met degenen die in het neringboek werden opgesomd. De verbintenis van 1466 voorzag dat de nering de nieuwe rente van 20 s.gr. te allen tijde mocht afkopen. Uit toegevoegde aantekeningen in het gildeboek blijkt dat de nering op een niet gepreciseerde datum (rond 1500?) dit ook deed.

⁴³ M. BOONE, *idem*.

⁴⁴ DE POTTER, 6; BAILLIEUL, LALEMAN e.a., *idem* als in noot 42.

⁴⁵ Over het auweet zie M. BOONE, *o.c.*, pp. 94-96.

⁴⁶ L. MINARD-VAN HOOREBEKE, *Description des méreaux et jetons de présence, etc. des gildes et corps de métiers, églises, etc. - Beschrijvingen van de gilden en neringen...*, vol. 1, Gent, 1877, p. 244-245; DE POTTER, 6, p. 379-380. De Potter ontleent wellicht ook aan Minard gegevens uit een rekening van 1468, die we niet terugvonden. Beide auteurs weiden uit over de gegevens uit het cartularium, echter niet steeds zeer accuraat. De bedragen voor de drie maaltijden bij vastenavond en dat voor de maaltijd van de eed toen die de wakende mannen kiest zijn resp. 12 s.gr. en 2 s.gr. terwijl De Potter resp. 2 s.gr. en 2 pond opgeeft!

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

27 juni 1489. Bij een te oppervlakkig nazicht van het handschrift, hebben deze auteurs ten onrechte gemeend dat de datum betrekking had op het geheel van de aantekeningen die er, vanaf folio 15 aan voorafgingen. Het enige wat echter i.v.m. de datering van de aantekeningen over uitgaven mag gesteld worden, is dat die zeer waarschijnlijk tussen 1478 en 27 juni 1489 moeten zijn opgetekend. Het lijkt inderdaad zeer onwaarschijnlijk dat men art 48 in 1489 op fol. 17v zou hebben neergepend indien de folio's 15 tot 17, die in 1478 wit gelaten werden, nog steeds ongebruikt waren gebleven. Men verlieze echter niet uit het oog dat men hier niet te maken heeft met het boeken van op een bepaald ogenblik gedane uitgaven maar wel met een lijst van jaar na jaar te voorziene, periodiek terugkerende kosten⁴⁷.

3. De verluchting van de aanvangsbladzijde.

Bij het bestellen van een nieuw ietwat luxueus opgevat gildeboek was het gebruikelijk dat deken en gezworenen, en zelfs soms de groep van leden van het gilde, zich vooraan in het boek in een miniatuur lieten uitbeelden, geknield voor hun patroonheilige of voor een andere afbeelding die verband hield met een speciale devotie van de betrokken nering. De deken en de vier gezworenen van de huidevettersnering hebben zich, samen met de bode van het gilde, in hun neringboek laten afbeelden in verering voor de heilige Aegidius of Gillis (Afb. 1)⁴⁸. Voorheen hadden de brouwers zich aldus voor Sint Arnout en de timmerlieden voor Sint Amandus laten uitbeelden en later, in 1510, zouden ook de houtbrekers zich in hun gildeboek laten portretteren, geknield aan de voet van een Heilige Drievuldigheid, uitgebeeld als *Genadestoet*⁴⁹.

⁴⁷ Vermoedelijk is het vanuit een gelijkaardige bekommernis, om uitgaven, die zich na verloop van tijd herhalen, niet uit het oog te verliezen, dat men op fol. 49 optekende dat in 1506, omtrent 1 oktober, de aalput van het neringhuis geruimd werd met opgave van het bedrag van de uitgave. Hetzelfde gegeven staat, weliswaar in andere bewoordingen, in een ander register van de huidevetters opgetekend: Gent, Stadsarchief, reeks 192, nr. 2, fol. 35 v. Er blijkt dat slechts een deel van die kosten ten laste van de nering viel (*voer onlieder helft 33 s.gr.*) Kwam een deel van die kosten toe aan een der neringbedienden, die het huis bewoonde, of werd een deel van het pand verhuurd? In beide aantekeningen worden ook de afmetingen van de *vaute*, nl. 12 voeten vierkant, opgetekend.

⁴⁸ Bij de verdere bespreking van dit verlucht blad of van bepaalde onderdelen ervan zal, om voor de hand liggende praktische redenen, niet telkens meer opnieuw de verwijzing naar Afb. 1 herhaald worden.

⁴⁹ Voor deze drie gildeboeken zie noot 10. - De speciale devotie van de houtbrekers voor de H. Drievuldigheid blijkt ook uit een aantal andere bronnen: DE POTTER, 5, pp. 551-555; F. VERSTRAETEN, *De Gentse Sint-Jacobsparochie*, dl. 1, Gent, 1975, p. 105. Voor de miniatuur in hun gildeboek werd door de houtbrekers niet dat type van *Genadestoel* uitgebeeld waarbij God de Vader de lijdende Christus zelf

Het verlucht blad van het neringboek van de huidevetters werd met een mooie randversiering omraamd. De miniatuur neemt iets meer dan de helft in van de schrijfspiegel. De acht regels tekst, die eronder werden geschreven, vangen aan met een grote versierde initiaal van vijf regels hoogte.

A. Kunsthistorische situering

Bij de ontleding en de appreciatie van de artistieke kwaliteit van dit verlucht blad dient men er mede rekening te houden dat zijn oorspronkelijke frisheid en kleurenglans in niet geringe mate getaand is. De beschadigingen aan de rug van de katernen hebben ook dit blad niet gespaard. Zo is het aan de linker zijde vrij erg gehavend. De ranken of bloem- en bladmotieven van de randversiering zijn er ten dele onduidelijk geworden, soms zelfs bijna uitgewist. De dubbele lijn die de randversiering omlijst is niet meer overal zo duidelijk zichtbaar. Waar die het best zichtbaar bleef, dit is onderaan, bovenaan en langs de rechter marge, is de oorspronkelijke roze kleur ervan zo goed als onbepaalbaar geworden. De verluchting heeft nagenoeg over het hele blad door sleet, en wellicht ook door de vochtigheid, van haar gaafheid verloren.

In de ietwat stuntelige schildering van het landschap in hetwelk Sint Gillis en de geknielde eed van de nering staan afgebeeld, herkent men niet de vlotte sierlijke uitvoering die de randversiering van het blad kenmerkt. Zoals het wel vaker voorkwam kan die randversiering best het werk zijn van een gespecialiseerde meester die de uitvoering van de miniatuur aan een andere vakgenoot overliet.

Door haar stijl en haar motieven laat het type van de randversiering zich moeiteloos herkennen als horende tot een productie, waarvan talrijke voorbeelden in rijkverluchte Vlaamse handschriften van de latere zestiger en tot in de tachtiger jaren aangetroffen worden. Lieven van Lathem en Claas Spierinc zijn wellicht de initiators en zeker de meest markante bekende vertegenwoordigers van de aanwending van dit versieringstype⁵⁰, dat o.m. in

ondersteunt zoals in de bekende Flemalleske voorbeelden van Frankfurt, Sint-Petersburg (Leningrad) of Leuven (M.J. FRIEDLÄNDER, *Early Netherlandish Painting*, vol. 2, Leyden, Brussels, 1967, nrs. 60, 65, 71a, pl. 88, 92, 99). Dat het type werd gekozen waarbij de Vader het *Kruis* met de lijdende Christus voor zich draagt, is vermoedelijk intentioneel. Wellicht schuilt hier een gedachten-associatie tussen het kruishout, *Lignum Vitae*, en het hout dat de houtbrekers bewerkten. Dat dergelijke zinspelingen of woordspelingen in de middeleeuwen zeer geliefd waren en vaak lang naverkten is voldoende bekend.

⁵⁰ A. DE SCHRYVER, *Etude de l'enluminure*, in *Gebetbuch Karls des Kühnen vel potius Stundenbuch der Maria von Burgund*, Graz, 1969, pp. 60-71; IDEM, *Nicolas Spierinc, Calligraphe et enlumineur des Ordonnances des Etats de l'Hôtel de*

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

Gent een bijzondere ontwikkeling heeft gekend. De soepele en sierlijk golvende blauwe en gouden akanthusranken ritmeren er de lichte en speelse bezetting van kleine bloem- en bladmotieven en enkele vogels. In het huidevettersboek werden aan beide hoeken onderaan ook twee figuren van huidevetters aan het werk uitgebeeld en, vanzelfsprekend, mocht het wapenschild van de nering in deze randversiering niet ontbreken. Het werd tweemaal opgenomen: in het midden onderaan en rechts van de miniatuur.

Het frontispies van dit cartularium dat de huidevetters in 1478 hebben laten uitvoeren en dat, esthetisch, veel overtuigender zou overkomen indien het gaver had mogen bewaard blijven, blijkt dus, in het bijzonder door die randversiering, een der vele merkwaardige getuigenissen te zijn van de kwaliteit van de toenmalige decoratieve productie van de plaatselijke verluchters⁵¹. De verluchter die de miniatuur uitvoerde hoort echter niet tot die groep zeer begaafde kunstenaars die met de zogenaamde Meester van Maria van Bourgondië en diens omgeving de faam van de toenmalige Gentse miniatuurkunst hooghielden. Hij kan de vergelijking met deze laatsten niet doorstaan met zijn vrij zwakke schildering van het landschap, en zijn eerder stereotiepe uitbeelding van de personages.

Naast zijn artistieke betekenis bezit het eerste blad van dit gildeboek echter ook een niet te verwaarlozen documentaire waarde. De iconografie van de miniatuur, de twee illustraties van de werkzaamheden van de huidevetter in de randversiering en tenslotte de twee wapenschilden die deze rand bevat, verdienen enige aandacht.

C. Iconografie van het frontispies

a. Sint Gillis, patroon der Gentse huidevetters.

De deken en gezworenen van het ambacht hebben zich in de miniatuur geknielend laten afbeelden voor Sint Gillis. Afgezien van de voorstelling van de geknielde bestellers van het werk, die hierna besproken wordt, is het tafereel een uitbeelding van de legende van de heilige Aegidius of Gillis, zoals die o.m. door de populaire *Legenda Aurea* bekend was⁵².

Charles le Téméraire, in *Miscellanea F. Lyna (= Scriptorium, dl. 23)*, Gent, 1969, pp. 447-448.

⁵¹ L.M.J. DELAISSÉ, *De Vlaamse Miniatuur. Het mecenaat van Filips de Goede*, Brussel, 1959, pp. 163-164, nr. 201; A. DE SCHRYVER, *De miniatuurkunst te Gent*, in *Gent. Duizend jaar... o.c.*, pp. 329-330.

⁵² J. DE VORAGINE, *La Légende dorée*, vertaling van J.-B. M. ROZE, dl. 2, Parijs, 1967, (heruitgave van die van 1900), pp. 169-171. Over Gillis zie J. PYCKE, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, dl. 20, Parijs, 1984, col. 1352-56; J.J.M. TIMMERS, *Symboliek en Iconografie der Christelijke Kunst*, Roermond-Maaseik, 1949, pp. 848-849 (idem in de latere ingekorte bewerking

De heilige, aan wie heel wat mirakelen zijn toegeschreven, zou einde zevende en begin achtste eeuw hebben geleefd. Hij zou een voornaam Athener zijn geweest die naar de Provence trok om zich daar in volledige eenzaamheid terug te trekken. Hij voedde zich van de melk van een hinde die hem op mysterieuze wijze geregeld opzocht. Op zekere dag kwamen de zonen van de koning in de streek jagen. Nadat de hinde eerst, door tussenkomst van Gillis, op wondere wijze elke dreiging of gevaar van honden of jagers overwon, zochten de jagers op een dag toch het dier te treffen maar de pijl verwondde Gillis bij wie het dier bescherming had gezocht. Ontroerd bij het vernemen van het gebeuren zou de koning⁵³, vergezeld van een bisschop, de heilige kluizenaar hebben opgezocht, hem hebben ondervraagd en hem hulp en verzorging hebben aangeboden. Nadat hij voor zichzelf welke hulp ook had geweigerd, zou Gillis tenslotte de koning hebben bewogen tot de stichting van een klooster, waarvan hij, tegen wil en dank, wel verplicht werd de leiding te nemen. De plaats waar die nieuwe abdij werd opgericht werd dan later, naar de heilige, "Saint-Gilles" genoemd. Tot zover, in grote lijnen, het voor ons relevante deel van het verhaal van Voragine.

De miniatuur brengt elementen van dit verhaal getrouw in beeld. Links zit de heilige kluizenaar op een rotsblok met een open boek op de knieën. Hij is gekleed als een benediktijn in zwarte pij met zwart schouderkleed. Op het hoofd draagt hij een rode baret. Zijn rechter zijde werd door de pijl getroffen en het bloed sijpelt uit de wonde. In de rechter hand schijnt de kluizenaar iets tussen de vingers te houden (een bloempje ?) terwijl hij met de linkerhand de hinde streelt die bij hem bescherming zoekt. In het gebergte, meer naar het achterplan toe, ziet men de jagers, waarvan er een zopas een pijl heeft afgeschoten. Wat verder, herkenbaar door kroon en mijter, komen de koning en de bisschop aangereden. Op de achtergrond van het landschap waarin het gebeuren plaats vindt ontwaart men een stad (Saint-Gilles?), waarvan men tussen bergen en rotsen, een deel der torens en gebouwen ziet⁵⁴.

Hoewel uit deze miniatuur af te leiden is dat de huidevetters in 1478 sint Gillis als patroon vereerden, schijnt later sint Bartholomeus als patroon te

Christelijke Symboliek en Iconografie, Weesp, 1978); L. RÉAU, *Iconographie de l'art chrétien*, dl. 3, vol. 2, pp. 593 sq.

⁵³ Volgens sommige bronnen zou het Wamba, koning der Westgoten, zijn geweest.

⁵⁴ De stad zou best bedoeld kunnen zijn als evocatie van Saint-Gilles-du-Gard, zonder dat het beeld evenwel enige gelijkenis zou beoogd hebben met het werkelijk uitzicht van de stad. Bij de uitbeelding van dezelfde episode met de hinde in een van de twee bekende panelen door de Meester van Saint Gilles, circa 1500, werd ook de stad op de achtergrond als een uitbeelding van Saint-Gilles-du-Gard geïnterpreteerd: M. DAVIES, *National Gallery Catalogues. Early Netherlandish School*, London, 1955, pp. 82-83.

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

zijn erkend. Deze was inderdaad, omdat zijn huid werd afgestroopt, zowat de traditionele beschermheilige der leerlooiers⁵⁵. In Gent liet de nering in 1619 door Egbert van Zijl een beeld van Bartholomeus snijden voor haar kapel en door Charles Geyle in 1621 ook een altaarkleed borduren met een voorstelling van deze heilige naar ontwerp van Cornelis Horenbaut⁵⁶. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat de verering van Bartholomeus in de Gentse nering in de 17de eeuw om een of andere reden die van Gillis heeft verdrongen. Voor de lederambachten was de verering van deze laatste als patroon trouwens minder gebruikelijk. Men kan vermoeden dat, in de legende van deze zeer populaire heilige, het voorval met de hinde de sympathie van de Gentse huidevetters zal hebben gewekt en dat bij hen een associatie is ontstaan die het dier met hun ambacht is gaan verbinden. Voor zover ons bekend is, komt deze gedachten-associatie van Gillis met het lederambacht slechts in Gent voor⁵⁷.

b. De opdrachtgevers en hun attributen.

Rechts in de miniatuur staan de deken en zijn vier gezworenen afgebeeld met de bode van de nering. De deken draagt een witte mantel met rode voering. Zoals men het ook bij andere afbeeldingen van dekens aantreft, loopt, van de linker schouder tot aan de zoom van het kleed onderaan, een brede band van een andere kleur. Hier is het een zwarte band, die, over de hele lengte, aan beide zijden met een rode galon werd afgewerkt. In de rechter hand houdt de deken een rode baret. De vier gezworenen hebben een wijde mantel van blauw laken. De lange capes zonder mouwen die door deze vijf figuren worden gedragen geven ons dus een beeld van de *heyken* of huiken die zij, als leden van de eed van de nering, bij hun aanstelling betaald kregen. De huiken van de vier gezworenen waren onderaan versierd met een klein schild waarop een schorsbijl voorkomt. Door de minder goede bewaringstoestand van de verluchting moet men nu al scherp toekijken om die schildjes nog in de miniatuur te herkennen. Ze moesten oorspronkelijk wel beter uitkomen en waren ook Félix De Vigne niet ontgaan, die ze

⁵⁵ J.J.M. TIMMERS, *o.c.*, p. 877; L. RÉAU, *o.c.*, dl. 3, vol. 1, p. 181. In Ieper ook b.v. werd Batholomeus door de leerlooiers als patroon vereerd, zoals bleek uit een gildevaantje dat uit de 17de eeuw dateerde. F. DE VIGNE, *Moeurs et Usages des Corporations de Métiers de la Belgique et du Nord de la France*, Gent, 1857, p. 114 en pl. 17.

⁵⁶ DE POTTER, 6, pp. 375-377. Van de Gentse huidevetters is ook een gildepennig bekend met jaartal 1640 en met voorstelling van de H. Bartholomeus: MINARD - VAN HOOREBEKE, *o.c.*, pp. 238 en 244-245.

⁵⁷ In Gent is het bekend dat de baardemakers reeds in de 14de eeuw Bartholomeus als patroon vereerden: M. DAEM, *Van Baardemaker tot Barbier (Gentse Chirurijn-Barbiers)*, Brussel, 1976, (*Aureliae Folklorica*, nr. 9), pp. 122-123. Kan dit de huidevetters ertoe aangezet hebben om aanvankelijk een andere beschermheilige te kiezen dan Bartholomeus?

vermeldde en ze ook zorgvuldig natekende voor een illustratie van deze groep die hij in 1847 publiceerde⁵⁸. Dergelijke schildjes aan de zoom van het kleed van de gezworenen zijn ook bij andere neringen aan te wijzen, b.v. bij de brouwers⁵⁹.

Aan zijn kenteken op de borst is het personage dat wat meer op het achterplan staat en ook een blauwe huik draagt, te herkennen als de bode of *cnape* van het gilde en niet, zoals De Vigne ten onrechte dacht, als vijfde gezworene⁶⁰. Boden droegen trouwens in de middeleeuwen traditioneel een eigen kenteken dat hen als dusdanig herkenbaar maakte wanneer zij brieven of andere boodschappen overbrachten en hen onder weg ook in zekere mate bescherming verzekerde. Hetgeen veelal louter als een kenteken werd beschouwd, was oorspronkelijk een functioneel voorwerp: de bodebus. Het was in feite een soort tasje, waarin de brieven of andere over te brengen documenten opgeborgen werden. Het werd al vroeg versierd met een wapenschild of ander teken dat meteen aan de bestemming toeliet te herkennen in wiens dienst de bode stond. Deze bussen, vaak van koper of zilver, waren dikwijls sierlijke werkjes van toegepaste kunst. Aan de hand van geschreven en beeldende bronnen en van bewaarde exemplaren heeft R.E.J. Weber in een interessante studie de evolutie van de verschillende vormen van bussen en draagtekens geschetst⁶¹. Van de 12de eeuw af vindt men ze in miniaturen en andere kunstwerken uitgebeeld. Ze konden toen al lang in gebruik zijn en zijn het tot op vandaag gebleven in diverse bestuurscolleges als kentekens van boden, vaak zonder dat vermoed wordt dat het kenteken, in een ver verleden, verband hield met een praktische noodzaak die inmiddels haar nut had verloren.

In vroegere tijden werd de bodebus soms aan een halssnoer gehangen of, vaker nog, aan de gordel gedragen. Geleidelijk aan ging men aan het kenteken meer belang hechten dan aan de praktische functie van het voorwerp en zo werd het in de 15de eeuw vaker op de borst gedragen, waar het beter in het oog viel. Het kenteken van de bode van de huidevetters, dat best ook als echte bodebus dienstig kon zijn, schijnt aan een lint te hangen dat op zijn mantel was bevestigd. De bode van de Gentse brouwers droeg rond 1453 het kenteken op de mouw zoals blijkt uit de miniatuur in hun

⁵⁸ *Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers, leurs drapeaux, leurs armes, leurs blasons, etc.*, Gent, 1847, pp. 45 en 47, pl. 19.

⁵⁹ In de miniatuur van hun cartularium van circa 1453: zie kleur-afbeelding bij W. PREVENIER en M. BOONE, in *Gent. Apologie... o.c.*, p. 99.

⁶⁰ *O.c.*, p. 46. Er waren trouwens slechts vier gezworenen zoals blijkt uit de bespreken reglementen en uit de preambule van het cartularium.

⁶¹ R.E.J. WEBER, *De bodebus als onderscheidingsteken van de lopende bode*, in *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond*, jg. 65, 1966, pp. 1-12, 12 platen met 35 afb., 2 fig.

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

neringboek⁶². Noteren we tenslotte dat de stedelijke bode van Gent in 1338-39, ter gelegenheid van zijn huwelijk, een zilveren bus met het wapen van de stad als geschenk mocht ontvangen⁶³.

Zoals ook in andere gildeboeken vastgesteld wordt, heeft de miniaturist in het boek van de huidevetters dus getrouw en zorgvuldig ambtskledij en kentekens van zijn opdrachtgevers afgebeeld. Ongetwijfeld werd dit nadrukkelijk van hem verwacht. Evenzeer als de geschreven bronnen, getuigen de illustraties van de neringboeken aldus van het belang dat de tijdgenoten aan deze waardigheidstekens hechtten.

c. Uitbeelding van het leerlooiersambacht.

Slechts twee aspecten van de vrij complexe activiteiten van de looiers staan onderaan aan de hoeken van het blad afgebeeld. De man in de linkerhoek zit op een driepikkeltje voor een hakblok. Hij knipt met een schorsbijl de schors van een zware eiketak die hij met de linkerhand vasthoudt. Aan de rechter hoek van het blad ziet men een man een huid bewerken die op een gebogen schuine werkbank ligt. Hij heeft een lange rechthoekige schort om de heupen gesnoerd en is met het plotersmes bezig de huid van haren te ontdoen of van vleesresten te zuiveren. In de ambachtelijke praktijk van de looier volgde deze bewerking na andere waarbij de huid gewassen werd en nadat die een zekere tijd gedrenkt bleef in een bad met gemalen schors.

Het ligt niet in de bedoeling hier uit te weiden over het eigenlijke ambacht van huidevetter en de opeenvolgende bewerkingen die dierenhuiden tot deugdelijk leder omzetten. Het moge hier volstaan er op te wijzen dat de aangewende technieken, de uitrusting en het gereedschap in dit ambacht of in die nijverheid, eeuwen lang nauwelijks gewijzigd werden. Zoals dit ook voor heel wat andere ambachten geldt, kan dit bijzonder treffend in tekst en beeld van de befaamde *Encyclopédie* van Diderot en d'Alembert worden vastgesteld. In de plaat met het onderschrift *Tanneur. Travail de rivière*⁶⁴ ziet men b.v. hoe de huiden in kuipen of in de rivier werden gedrenkt (Afb. 2) en ook hoe de looier de huid onthaart of van vleesresten ontdoet met een

⁶² Afbeelding in noot 58 vermeld.

⁶³ Vermoedelijk bestemd om aan de gordel te dragen: *Item ghaven sij Everarde van Sloete, van ere busse ende enen rieme van selvers ghemaect van der stede wapine 42 lb. 10 s., die men sende Pieteren, der stede messagier, doe hi huwede*: N. DE PAUW en J. VUYLSTEKE, *De rekeningen der stad Gent. Tijdvak van Jacob van Artevelde. 1336-1349*, dl. 1, Gent 1874, p. 273. Aangehaald door WEBER, *loc.cit.*, p. 3.

⁶⁴ *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, tome 15, Neufchastel, 1765, s.v. *Tanneur*, pp. 889-892; *Recueil de planches sur les sciences, les arts libéraux et les arts mécaniques avec leur explication*, vol. 9, Paris, 1771, pl. III, s.v. *Tanneur*.

plotersmes (Fig. 3 in Afb. 2). De houding van de man is zeer gelijkend op die van de looier onderaan rechts in de randversiering van het neringboek. De plaat beeldt verder nog de afzonderlijke werktuigen van het ambacht af en o.m. de schuine werkbank of "boom" waarop de huid bij de bewerking wordt gelegd (Fig. 7 in Afb. 2) en die de verluchter eveneens weergaf. Het uitbeelden van de werkzaamheden van de huidevetters kan in een aantal andere beeldende bronnen worden vastgesteld. Men vond die o.m., op vrij analoge wijze als in de *Encyclopédie*, terug in het reeds vermeld 17de eeuws gildevaantje van de leerlooiers van Ieper⁶⁵.

Enkele toponiemen zinspelen heden nog op buurten waar de huidevetters in Gent gevestigd en werkzaam waren. Zo heeft men in het *Patershol*, achter of langs het oude Karmelietenklooster, de *Plotersgracht*, die in de 14de eeuw als *Ledertouwersgracht* vermeld werd⁶⁶. De *Plotersgracht* was een zeer oude gracht, die liep van het *Sluizeken* tot aan de Lieve bij het Gravensteen, en die aan een zijde het eiland van de *Oudburg* begrensd⁶⁷. Het ligt voor de hand dat de huidevetters de gracht gebruikten voor het wassen van de huiden en dat het water ervan hen ook diende voor het eigenlijke looien⁶⁸. Meer aan de

⁶⁵ Zie noot 55. Overigens blijft het ambacht zelf en de uitbeelding ervan ook in de 19de en de 20ste eeuw voor een deel nog ongewijzigd. Zowel in technische als in vulgariserende literatuur en, o.m. ook, in de Imagerie d'Epinal komen illustraties voor, die met de prenten van de *Encyclopédie* overeenkomen. Zie de sectie *Leder geloooid van huid tot riem* in het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel te Gent, gerealiseerd door R. DE HERDT (dank zij depot van leerlooierij Cavents te Turnhout).

⁶⁶ M. GYSSELING, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, 1954, p. 58 nr. 245 en p. 46 nr. 119. De *Plotersgracht* is terug te vinden in het stadsgezicht van 1534: V. VAN DER HAEGHEN, *La grande vue panoramique de Gand en 1534*, Brussel, 1896. In de platen met natekeningen, die tot de publicatie horen zijn de nrs. 183, 184 bis, 184-186 bruggen over die gracht. J. DECAVELE, *Panoramisch gezicht op Gent in 1534*, Brussel, 1975, plaat na p. 28, tussen nrs. 384 en 385. Kaart *Gent rond 1200* in J. DHONDT en P. DE KEYZER, o.c., p. 28. - Vlakbij die gracht loopt ook de *Corduwanierstraat*, andere verwijzing naar een lederambacht.

⁶⁷ A. VERHULST en G. DECLERCQ, in *Gent. Apologie... o.c.*, p. 55. De gracht werd in 1870 overwelfd. Op het ogenblik dat deze studie ter perse zou gaan, op 12.12.1992 publiceert de Stad Gent een mededeling die aankondigt dat de gracht opnieuw gedeeltelijk open gelegd zal worden tijdens werken die in de zomer van 1994 beëindigd zouden zijn.

⁶⁸ Circa 1316 werd de gracht *den quaden grachtkine* genoemd: GYSSELING, o.c., p. 46, nr. 119. Zou dit te verklaren zijn door de vervuiling en de hinderlijke geuren die de uitoefening van het ambacht onvermijdelijk voor gevolg had? Over de hinder die het ambacht met zich bracht ontbreekt het niet aan oude (of zelfs hedendaagse) getuigenissen. S.v. "ploten" citeert b.v. Het *Woordenboek der Nederlansche Taal*, dl. 12, vol. 2, 's Gravenhage-Leiden, 1949: *een stinckende Velleplooter* (uit ERASMUS, *Colloquia Familiaria of Gemeensame 't samen-spraken*, Kampen, 1644, p. 393b).

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

zuidelijke rand van de stad vindt men de *Huidevettershoek*, waarvan de benaming minstens tot de 13de eeuw teruggaat⁶⁹. Hij lag westwaarts van de Walpoort, en zoals dat voor het uitoefenen van het ambacht onontbeerlijk was, vanzelfsprekend langs het water.

d. De Wapenschilden.

Vooraf door de oxydatie van het zilver, dat ervoor moest gebruikt worden, zijn de wapenschilden, die in de randversiering voorkomen, niet meer goed leesbaar. Men moet ze vandaag al heel aandachtig onderzoeken om er nog de voornaamste stukken van te herkennen.

Het schild dat onderaan in de rand voorkomt, kan toch in detail beschreven worden⁷⁰. Het blazoen is doorsneden, en bovenaan in twee kwartieren verdeeld. Het eerste kwartier vertoont het wapen van Vlaanderen. Het tweede het wapen van Gent met de zilveren leeuw met gouden kroon. De kunstenaar heeft erop gelet dat de leeuw van Vlaanderen en die van Gent naar elkaar staan gewend. Onder de doorsnijding van het schild wordt nogmaals het wapen van Gent herhaald: in sabel de klimmende leeuw van zilver met gouden kroon, hier is die echter aan de schildvoet vergezeld van de schorsbijl en het blotersmes⁷¹. Zoals dit blazoen is samengesteld komt het neer op een nogal vrije interpretatie van het wapen dat Filips de Goede aan de kleine neringen van Gent had verleend door een privilege dat op 15 maart 1430 (n.st.), op verzoek van overdeken Daneel van Zeveren, werd bekomen⁷². Het bepaalde immers dat de kleine neringen van Gent een banier mochten voeren met *la moitié du dextre coste des armes de nostre pays de Flandres et l'autre moitié du coste senestre des armes de nostre ville de Gand, les lions d'icelles armes rampans l'un contre l'autre*⁷³.

⁶⁹ GYSSELING, *o.c.*, p. 50, nr. 161.

⁷⁰ In bepaalde oudere afbeeldingen van het blad zijn, op de kleur na, de figuren inmiddels soms duidelijker te zien dan ze vandaag nog in het origineel te onderscheiden zijn. Zie b.v. J. CASIER en P. BERGMANS, *L'art ancien dans les Flandres (Région de l'Escaut). Mémorial de l'Exposition rétrospective organisée à Gand en 1913*, Brussel-Parijs, 1914-1922, dl. 2, fig. 225; J. DHONDT en P. DE KEYZER, *o.c.*, p. 83.

⁷¹ Dit blazoen werd zorgvuldig door F. DE VIGNE nagetekend en in kleur uitgebeeld: *Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers, leurs drapeaux, leurs armes, leurs blasons, etc.*, Gent, 1847, pl. 12, "Tanneurs".

⁷² Gent, Stadsarchief, charters, nr. 545 bis. Gepubliceerd door F. DE VIGNE, *Recherches... o.c.*, p. 67. Over dit privilege en over Daneel Van Zeveren, zie: M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen... o.c.*, p. 83 en IDEM, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 13, Brussel, 1990, col. 901-904.

⁷³ Die laatste bepaling schijnt men niet steeds nauwkeurig te hebben gerespecteerd. In de miniatuur die de onderwerping uitbeeldt van de Gentenaars aan Filips de Goede na de slag van Gavere in 1453, in het prachtig handschrift van de *Privilegieën van Gent en Vlaanderen* (Wenen, Oostenrijkse Nationalbibliothek,

Wanneer Pieter de Keyser bij zijn beroemd panoramisch gezicht op Gent van 1524 ook de wapens van de neringen afbeeldde, stelt men vast dat het wapen van de huidevetters op zijn houtsnede (Afb. 3) zeer gelijkend is op hetgeen het onderste deel van het doorsneden schild in het cartularium te zien geeft⁷⁴. Het enige verschil is dat bij hem aan de schildvoet enkel de schorsbijl en geen blotersmes voorkomt. Het schild op deze prent komt vrij goed overeen met de kleine blaoenen op de koperen sluitkleppen van de oorspronkelijke band van het cartularium. Op deze sluitkleppen komen evenwel aan de schildvoet schorsbijl en blotersmes voor. Deze laatste versie van het wapen der huidevetters komt wellicht overeen met de traditionele samenstelling ervan voor men het volgens het privilege van 1430 was gaan aanpassen. Zoals blijkt, werden de beide versies in de praktijk verder gebruikt en, in dit cartularium komen ze zelfs beiden voor op het titelblad. Het wapenschild dat rechts in de randversiering van het frontispies prijkt, beantwoordt immers aan het meer eenvoudige type dat ook op de sluitkleppen voorkwam⁷⁵.

4. De boekband

De band van dit register is een opmerkelijke getuigenis van de zorg en de kwaliteit van het werk van de middeleeuwse meesters-boekbinders. De band werd door Luc Indestege beschreven in de catalogus van de tentoonstelling oude banden, die in 1961 in de Centrale Bibliotheek van de Universiteit te Gent werd ingericht⁷⁶. Er slopen evenwel enkele vergissingen in deze notitie, waarschijnlijk door verwarring met aantekeningen over een andere band⁷⁷. De

ms. 2583, fol. 349) werden in geen van de zes banieren van kleine neringen, die men er zeer goed onderscheidt, de leeuwen naar elkaar gewend. Goede kleurafbeelding in *Gent. Apologie... o.c.*, p. 80.

⁷⁴ Men zal opmerken dat Pieter de Keyser de wapenschilden afbeeldde in de erkende hiërarchische volgorde van de kleine neringen die toen gebruikelijk was. De huidevetters komen dus op de achtste plaats. Over de volgorde der kleine neringen zie M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen... o.c.*, pp. 75-80.

⁷⁵ In zijn huidige staat is dit schild nog moeilijker leesbaar geworden dan het andere. Toch bestaat er geen twijfel over zijn oorspronkelijk uitzicht. De leeuw is door de zwarte oxydatie van het zilver nog nauwelijks te onderscheiden van de zwarte grond op hetwelk het zich aftekende. Er blijft een glimp van zijn gouden kroon te zien en, dat schorsbijl en blotersmes aan de schildvoet voorkwamen, blijkt vooral uit minieme restjes van het goud dat voor de steel ervan gebruikt werd.

⁷⁶ *Boekbanden uit vijf eeuwen*, Gent, 1961, p. 18, nr. 13.

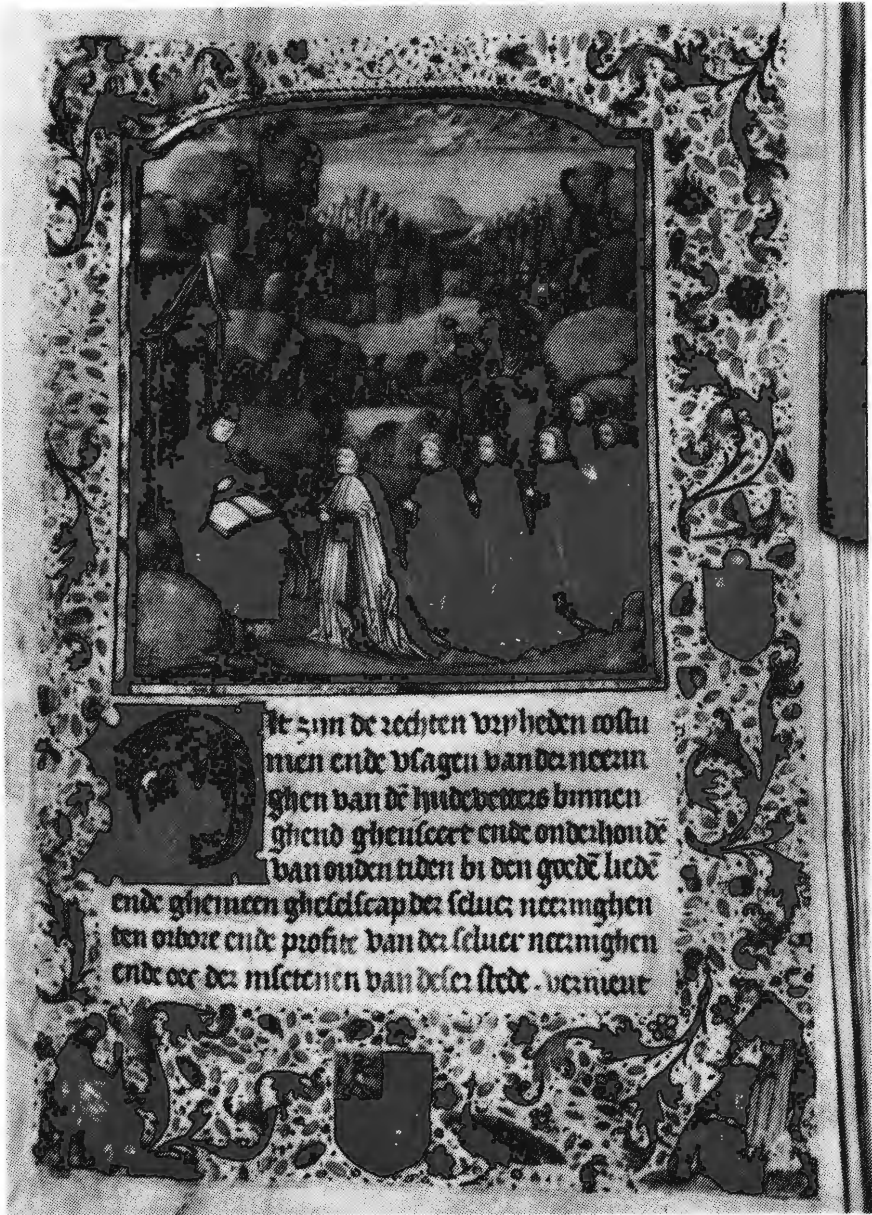
⁷⁷ Indestege spreekt van zwart, i.p.v. bruin, kalfsleer en schrijft dat slechts een slot van de oude band bewaard zou zijn. De beide oorspronkelijke sloten zijn wel bewaard. Op die koperen sloten staat niet alleen een leeuw gegraveerd maar wel, zoals hoger vermeld, het wapenschild van de nering met de leeuw en met schorsbijl en blotersmes aan de schildvoet.

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

band is van bruin kalfsleer over eiken berderen en meet 28,5 bij 19,2 à 19,5 cm. Het rechthoekig veld dat met blindstempels is versierd heeft een omlijsting die bestaat uit de herhaling van een klein vierkant stempeltje van 9 bij 9 mm waarin een gekroonde M voorkomt in een vierlob. Indestege heeft zich afgevraagd of die M stempel als het monogram van de binder Jan Mavesin kan geïnterpreteerd worden. Van deze binder weet men dat hij in 1483-84 door de stad betaald werd voor de uitvoering van de band van *tbouccken van den thollen* die ook als *rood boucskin* wordt aangewezen in een oud archiefregister dat een kopie ervan geeft. Terecht heeft A. Derolez erop gewezen dat het stempelmateriaal van de band van het huidevettersboek afwijkt van dat van Mavesin en dat het te betwijfelen is dat een binder een gekroonde M als naamstempel zou gebruikt hebben⁷⁸. Inderdaad zou het ruim vijftig keer op elk plat voorkomen van een stempel, die als signatuur is bedoeld, wel een zeer exuberante affirmatie van eigen kunnen zijn, waarvan men geen voorbeelden kent. Zoals Derolez voorstelt zou de gekroonde M veeleer als een zinspelling op Maria, de moeder Gods, kunnen bedoeld zijn.

Binnen de lijst met de M-stempels is met fijne dubbelfilets een ruitenveld getrokken, waarvan de ruiten in het midden versierd zijn met hetzelfde kleine, ronde leeuwenstempeltje dat ook voorkomt op het Cartularium van het Sint-Jacobsgodshuis uit 1493. De rechthoek, die met de M-stempels werd afgegrensd, is aan de buitenzijde afgezoomd met dubbele filets, die doorlopen tot de randen van de platten. Op de vier hoeken en in het midden van elk plat zit een sierlijk uitgesneden koperen beslag met een dop. Het ambachtswapen werd gegraveerd op de slotkleppen van de twee fraaie koperen sloten van het boek. Die beide slotkleppen zijn nog origineel; de bevestiging ervan schijnt niet hernieuwd te zijn geweest. Op de vernieuwde rug van de band staat op het donkerbruin leder in gouddruk en in kapitalen te lezen : 1478 / Boeck / Neeringhe / der / Hudevetters / van Ghendt.

⁷⁸ *Gent. Duizend jaar... o.c.*, dl. 2, pp. 135-136.

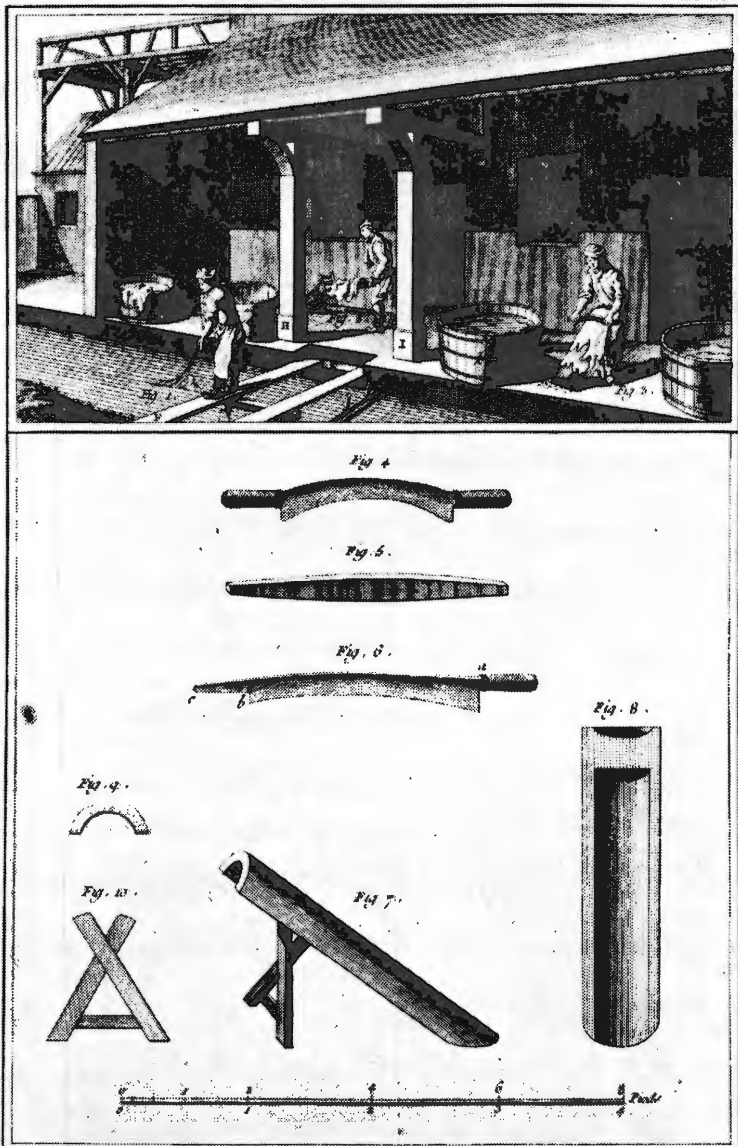
Afb. 1. Verlucht titelblad van het cartularium van de huidevetters. 1478.

(Gent, Stadsarchief, reeks 192, nr. 1, fol. 1).

Copyright A.C.L. Brussel

HET CARTULARIUM DER GENTSE HUIDEVETTERS

Pl. III.

Tanneur, Travail de Rivière.

Afb. 2. Leerlooiers aan het werk bij de rivier. Gereedschappen die zij gebruiken. (Plaat bij de Encyclopédie, 1771. Zie referentie in noot 64).

